

De fattige ordenshåndhævere

Hans Andersen (ca. 1676-1742) og Mogens Andersen (ca. 1676-1750)

Fattigforsorg

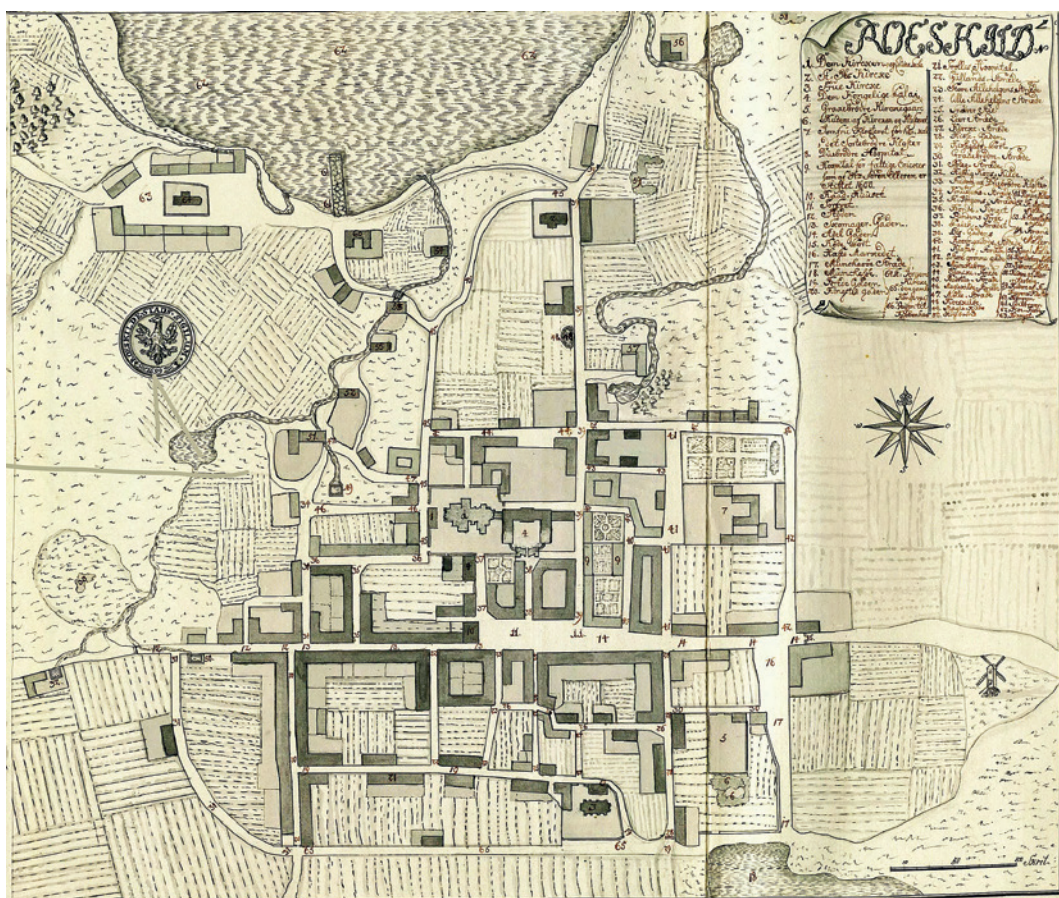
Den katolske kirkes fattigforsorg med milde stiftelser til at tage sig af de nødlidende, et system, der byggede på almiser, brød sammen efter reformationen i 1536. Herefter var Roskildes fattigfolk en tid afhængige af privat godgørelse, bl.a. i form af byggeri af nye fattigboliger. Men langsomt kom byens styre på banen og indførte offentlig fattigforsørgelse. Byen var topstyret af magistraten, der i 1700-tallet bestod af en borgmester og to rådmænd. Under disse stod kærneren, byskriveren og byfogeden. Bystyret forvaltede først og fremmest byens fattigvæsen og skolevæsen. Pengene til fattigforsorg kom dels fra fattigblokken i kirkens våbenhus, dels fra privat godgørelse. Pengene var knappe, så myndighederne var meget nøjeregnende med tildeling af disse midler og aflagde præcise regnskaber for fattigvæsenet.

Det ældst bevarede fattigregnskab er fra 1736, altså kort tid efter de to storbrande i Roskilde i henholdsvis 1731 og 1735. Til trods for at byen på det nærmeste lå i ruiner og lige akkurat havde nået at få bygget et nyt rådhus på torvet foran det gamle Sct. Laurentii kirketårn, magtede myndighederne alligevel at udbetale fattighjælp og aflægge behørigt regnskab herfor. Regnskabet viser, at de fattige var inddelt i 4 klasser efter trang. Folk placeret i 1. klasse fik udbetalt 5 mark, 2. klasse fik 4 mark, 3. klasse fik 3 mark og 4. klasse fik 2 mark pr. måned. Ægtemand og hustru blev lignet hver for sig.

Ud for en del af navnene i regnskabet stod kommentarer om diverse forhold, der havde betydning for ligningen, bl.a. op- og nedrykning i klasserne (af og til med en begrundelse) eller ophør af understøttelse ved dødsfald. De fattige frygtede nok mest en kommentar i regnskabet, som den der var møntet på Lars Jensen og hustru: "Nyder Intet, saasom Borgerskabet angiver, at han kand tiene sit Brød". Der har uden tvivl været en del angiveri i byen. Om Rasmus Povelsen på 72 år, der hidtil havde stået opført i klasse 2, stod der: "Kan nedsettes i den 3. Klasse for hans modvillige Opførsel". Der kunne således også ligge en straf i systemet.

Forside af Roskildes fattigregnskab for 1736: "Roskilde Byes Fattiges Tall for Aar 1736 samt Forklaring derfor hvad enhver Aarligen og Maanedligen nyder af de Fattiges Penge". Selv om barokken som stilart var forladt ude i det store Europa, pyntede man endnu i en lille dansk provinsby på teksten med en krusedulle. Kopi i Roskilde lokalhistoriske Arkiv.

Den 9. oktober stod Roskilde på den anden ende hvert år gennem hele middelalderen, ja sågar efter reformationen. Da blev der holdt Dionysii marked omkring Sct. Dionysii Kirke, en af byens utallige sognekirker. Den lå i Bredgade, lidt vest for hjørnet af Gullandsstræde og betjente den sydlige del af Roskilde. Men der var en tendens til, at markedet bredte sig til større dele af byen, så det var næsten umuligt at opretholde ro og orden. Udsnit af Johan Jac. Bruuns kort i Frederik 5.'s Atlas 1753. Kopi i Roskilde lokalhistoriske Arkiv.

ligt, at parret boede i Herluf Trolles Fattigboder i Bredgade, en af de privat stiftede fattiginstitutioner, som byen var vel-forsynet med. Der var plads til 20 værdigt trængende. Disse boder brændte imidlertid i 1816. I stedet opførtes byens nye fattiggård på grunden. Den halve længde af gården ud imod Bredgade er endnu bevaret. Adressen er i dag Bredgade 20.

Der findes også taksationer over indboet i de fattiges boliger i Roskilde fra samme tid. Man gik grundigt til værk, for taksationen kunne afsløre, om folk havde udstyr til at udføre lønnet arbejde. Herved kunne de måske selv tjene til livets ophold. Taksator gennemgik først Søren Olsens Hospital i Rosenhavestræde, dernæst Herluf Trolles Fattigboder i Bred-

Relief med fattig kone iført den traditionelle klædedragt for kvindfolk, der ikke havde råd til at følge de skiftende moder. Gengivet efter Christmas Møller, Ingeborg: På fattighuset: Greve Hospital og andre fattighuse på landet i 1700- og 1800-tallet. 1978.

Primitiv garnvinde af en type, som var meget udbredt tilbage i tiden, således også i 1600-tallet. Hvis man ikke var så heldig at redde sig lidt brugt tøj kasseret af bedre bemidlede folk, måtte man selv fremstille det fra grunden af ved at karte, spinde, væve eller strikke. Ukendt proveniens.

gade. De små lejligheder i disse lave længer bestod typisk af et enkelt værelse med adgang til et vindfang, hvor man kunne lave mad.

I stodderfogedens og konens bolig fandt taksator følgende indbo (gengivet efter listen): "1 fyrre Sengested, 1 ulden Dyne, 1 Linned Hampe (hegle), 3 Puder – de to med Vår, 1 par Lagener, 1 par Karter, 1 Rok og 1 Haspe (garnvinde), 1 Skrin, 1 Valkebræt, 1 Kål Kurv, 1 Messing Kedel, 1 Jerngryde, 1 Stol med Hynde, 1 Skammel, 1 gl. Jernpande, 1 Ildtang, 1 ditto Messing Kedel, 1 Malkebøtte, 1 Øreballe (balje med hanke), 1 Strippe (mælkespand), 1 gl. Bord med tvende Skuffer, 1 Kiste med Lås, 1 Madskab med Lås, 1 Tobaksbræt, 1 Riste Jern (jernrist)".

Hvert enkelt stykke inventar var vurderet. Tilsammen gav det 5 rigsdaler 3 mark og 8 skilling i taksationen. Det var lige akkurat et indbo, der kunne udgøre et hjem for to. Rok, haspe og valkebræt kunne måske danne udgangspunkt for lidt fusk, der kunne give et par ekstra skilling til at forsøge tilværelsen med. Men det skulle hun gå stille med, for hvis det rygtedes, at hun godt kunne klare sig uden fattighjælp, ville hun miste sin bistand.

Anna Maria døde den 9. maj 1742. Allerede den 23. juli samme år fulgte Hans efter. Måske har hun smittet ham. Infektionssygdomme kunne være fatale for ældre mennesker i datiden, hvor man ikke havde effektive medikamenter. Eller også kunne han ikke leve uden sin kone. De blev begravet på Gråbrødre Kirkegård. Det var kun velbeslæede folk, der blev begravet på den finere domkirkegård. Begge "nød fri Jord" ifølge kirkebogen. Familien skulle således ikke betale for gravstedet. Det gjaldt for alle fattige.

Tårnvægteren Mogens Andersen

I Herluf Trolles Fattigboder boede også en anden af disse fattige, kommunalt ansatte ordenshåndhævere, nemlig Mons Vægter. Hans fulde navn var Mogens Andersen, og han var ansat som tårnvægter. Det vil sige, at han i modsætning til de almindelige vægtere, der patruljerede i byens gader hver nat, sad i det gamle Sct. Laurentii kirketårn. Hans vigtigste opgave bestod i at holde øje med, om der igen skulle opstå en af de ødelæggende brande, der frygtedes i en by som Roskilde med mange stråtage. Tårnvægterens pligter findes nøje beskrevet i rådstueprotokollen den 23. april 1755. Her står, at han skulle: "...forføje sig op i Taarnet hver Sommeraften Kl. 9 slet og Vinteraften Kl. 6 à 7 slet, ligesom Dagen tager af, og dér forblive hele Natten igjennem for i rette Tid at udraabe af alle Taarnets Si-

der Klokkeslæt hver halve og hele Time og ligesaa forrette de sædvanlige Ringninger, saasom hver Aften hele Aaret igjennem Kl. 9 slet og om Morgenen Kl. 3 om Sommeren, Kl. 4 om Vinteren, samt ellers enten til Raadstuesamling eller til Ligfærd, men ved nøje at paaagte ved bestandig Udsigt af Taarnet, om nogen Ildebrand skulle opstaa..." (citeret efter Kornerup 1892, s. 140). Hvis der opstod brand skulle han advare gadevægterne og byens brandvæsen ved at klemte med klokken i tårnet.

Mons var 60 år ligesom stodderfogeden, altså født omkring 1676. Som byens to andre vægtere lønnedes han af fattigkassen. Tilsammen med konens fattighjælp gav det 1 rigsdaler og 1 mark pr. måned i fattigregnskabet fra 1736. Det var lidt mindre end stodderfogedparrets indkomst.

Mons og konens indbo var heller ikke prangende, som det er beskrevet i taksationen af de fattiges indbo. Hans ejendele bestod af "... et gammelt Sengested med 3 gamle Dyner, 2 Hoved-

Vægter i tidens uniform, som også Mons Vægter bar, når han var på vagt i det gamle kirketårn. Tegning: Jacob Kornerup. Gengivet efter Kornerup, Jacob: *Fra det gamle Roskilde*. Roskilde 1925, s. 31.

Trappen op til tårnvægterens rum i Sct. Laurentii rådhusårn. Den kunne være en uoverstigelig hindring for en vægter at forcere i en brandert. Foto: Kristian Hude. Ca. 1900.

Tårnvægterens gamle stol med den finurlige lytteanordning, så han kunne følge med i fangerens samtaler og evt. aflure deres hemmeligheder. Foto: Kristian Hude. Ca. 1900.

Klokken i Sct. Laurentii rådhusårn, som tårnvægteren betjente, når der var brand i byen. Den var oprindeligt kirkeklokke, da tårnet var kirketårn, støbt af Johannes Fastenowe i 1515. Foto: Kristian Hude. Ca. 1900.

puder, et par Blålærredslagner, 1 Halmkurv, 1 gammel Sækkepose, 1 Hornlygte samt 1 Fyrrebord med Skuffe". Alt i alt blev hans bo vurderet til 1 rigsdaler og 3 mark. Heldigvis havde hans kone også en del udstyr, så de tilsammen kunne mønstre et tilstrækkeligt indbo. Hendes effekter bestod af "... et Senge-sted med Sengetøj, 1 Rok, 1 Haspe, 1 Jerngryde, 1 gammelt Mad-skab, 1 Stol og 1 rød Kiste". Det betød, at hendes del af boet blev vurderet noget højere, nemlig til 4 rigsdaler, 3 mark og 2 skilling. Konens udstyr til garnfremstilling var det samme som stodderfogedkonens, så det var måske almindeligt i en fattig husholdning, hvor man selv måtte fremstille en del tøj til eget brug fra grunden af.

Mons havde desværre det problem som mange andre vægtere, at han trøstede sig med flasken på de lange og om

Sct. Laurentii rådhusårn blev sammenbygget med arkitekt Mommers rådhus i historicistisk stil, da det blev opført i 1884. Det er et held, at byens borgere ikke nænnede at rive det nye kirketårn ned sammen med resten af Sct. Laurentii kirke i reformationsårene, så vi stadig kan nyde synet. Foto: Jeppe Tønsberg 2018.

vinteren hundekolde vagter. Det blev anset for en grov pligtforsømmelse, for så var han ikke årvågen nok. Følgen blev, at magistraten skred til afskedigelse. I stedet for "*den kasserede Mogens*" (Kornerup 1892, s. 140) ansattes en anden tårnvægter. Det var påfaldende ofte, at der var udskiftning på posten. Trods sin drikfældighed blev Mogens omkring 74 år, en ret høj alder i samtiden. Han blev begravet på Gråbrødre Kirkegård den 6. februar 1750. Også han nød fri jord på grund af sin fattigdom ifølge kirkebogen. Det kan måske synes uinteressant at medtage mænd på bunden af samfundet, der har levet et liv i dagligdags "trummerum" uden de store oplevelser, men da det er så sjældent, at der er bevaret kilder om denne store befolkningsgruppe, specielt om deres dagligdag, er de taget med for helhedens skyld. Normalt får man ellers kun et indblik i disse mænds skæbne via retsprotokollerne, når de forsøgte at bedre på deres daglige vilkår via kriminalitet.

Kilder og litteratur:

Hofman, Hans de: Samlinger af Publique og Private Foundationer og Gavebreve som forefindes udi Danmark og Norge. København 1761.

Kirkebog for Roskilde Domsogn: Enesteministerialbøger. Døde 1737-1766.

Roeskilde Byes Fattiges Tall for Aar 1736 samt Forklaring derfor hvad enhver Aarligen og Maanedligen nyder af de Fattiges Penge. Kopi i Roskilde lokalhistoriske Arkiv.

Taxation af Indboet i De Fattiges Boliger i Roskilde. 18. Aarh. Kopi i Roskilde lokalhistoriske Arkiv.

Behrmann, Hendrik: Grundrids til en historisk-topografisk Beskrivelse af det gamle Konge- og Bispesæde Roeskilde. København 1832, s. 334-335.

Kornerup, Jacob: Roskilde i gamle Dage. Tildels efter utrykte kilder. Otto B. Wroblevski's Forlag. København 1892, s. 140-142.